

TEORIJA vs. ISTRAŽENO: POMAŽE LI SPORT INTEGRACIJI IZBJEGLICA U HRVATSKOJ?

Kvalitativno istraživanje provedeno metodama sudioničkog promatranja, otvorenih i polustrukturiranih intervjuja, te etnografske studije slučaja, pokazalo je da je sport bitan dio života izbjeglica koje su se u razdoblju od 2015. do 2021. godine nalazile u Hrvatskoj.

Ukoliko se šire osvrnemo na ovo područje, interes znanstvenika za propitivanje uloge sporta u životu izbjeglica i njegovih potencijala za integraciju u društvo primitka tek se recentno počeo buditi, a od 2017. godine počeo je i znatno rasti. U pregledu znanstvenih radova na tu temu (u koji su uključeni i projektni izvještaji, diplomski, magistarski i doktorski radovi) Spaaij i suradnici pronalaze i analiziraju 83 rada koja se bave temama sporta, izbjeglica i prisilnih migranata, od kojih najstariji datira iz 1996. godine (Spaaij et al. 2019). Najviše radova (31%) odnosi se na istraživanja provedena u Australiji, potom u Europi (40%), od kojih najviše u Njemačkoj (9%), Ujedinjenom Kraljevstvu (9%) i Nizozemskoj (7%), potom u SAD-u (10%) i Kanadi (7%). Na mapi kojom autori ilustriraju područja pokrivenosti znanstvenih radova (ibid.: 8), uočava se da su na području cijele jugoistočne Europe identificirali dva rada: istraživački izvještaj Juharta i Cofa u Sloveniji iz 2014. godine i znanstveni rad u Hrvatskoj (Jurković 2018³⁷). Analizirajući prikupljene radove, autori navode da je njihov znanstveni interes bio fokusiran na tri teme: promoviranje zdravlja, integraciju i socijalnu inkluziju, te prepreke i facilitatore sudjelovanja izbjeglica u sportu. Uočavaju i da se veći dio znanstvene literature bazira na onome što nazivaju paradigma zasnovana na deficitu (Spaaij et al. 2019: 12), što znači povezivanje vrlo obeshrabrujućih okolnosti uz status izbjeglice, kao što su trauma, loše zdravlje, neimaština i društvena izolacija. To dovodi do toga da se ne uočavaju „normalnosti“ niti sposobnosti

³⁷ Oni datiraju rad u 2019., no točna oznaka je: Jurković 2018.

izbjeglica i onih koji su bili prisiljeni migrirati. Kako bi se izbjeglo na taj način proizvedeno reproduciranje stereotipa, autori sugeriraju nužnost intersekcionalnosti³⁸ u pristupu istraživanjima, zbog nužnosti prepoznavanja činjenice da su izbjeglice vrlo različite individualnosti, s jedinstvenim putovima i iskustvima. Osim toga, i njihova se iskustva smještaja i integracije u države primitka znatno razlikuju, ovisno o alokaciji resursa, sustavima podrške, osobnoj otpornosti i otpornosti zajednice, kao i stavovima zajednice i percepcijama koje postoje u društvu primitka (ibid.: 13). Spaaij i suradnici uočavaju i potrebu za dekolonizacijom istraživanja jer je analiza geografske distribucije i tematskog fokusa akademske literature otkrila eurocentričnu pristranost. Dekolonizirati stoga u ovom kontekstu znači: pokrenuti se izvan eurocentričnih paradigmi i ponuditi drugačije načine stjecanja znanja, koje bi se odmaknulo od trenutnog stanja da najviše „bijeli Europljani, Sjevernoamerikanci i Australci” pišu o „iskustvima i glasovima `drugih’” (ibid.: 14).

Kada razmatramo utjecaj bavljenja sportom na integraciju izbjeglica koje su došle u novo, njima nepoznato društvo, ne postoji konsenzus znanstvenika o tome je li taj utjecaj značajan ili samo pozitivan. I sam se pojam integracije propituje i označava spornim (Dukic, McDonald & Spaaij, 2017). Spaaij (2012) definira integraciju kao obostrani proces koji zahtijeva adaptaciju i jednih i drugih: izbjeglica i društva primitka, koji omogućuje puno sudjelovanje izbjeglica u svim aspektima života društva primitka, dok im istovremeno dopušta zadržati vlastiti kulturni identitet.

U istraživanjima integracije kroz sport znanstvenici su se (npr. Spaaij 2012, Stone 2017, Doidge, Keech i Sandri 2020) referirali na teorijski okvir do kojega su u svom kvalitativnom istraživanju o integraciji izbjeglica došli Ager i Strang (2004) i koji se sastoji od deset ključnih područja važnih za integraciju izbjeglica. Taj je teorijski okvir u biti bila „teorija srednjeg dometa” (Ager i Strang 2008: 167), a takve se teorije sastoje od „apstraktnih objašnjenja određenih društvenih fenomena utemeljenih na podacima” (Charmaz 2011: 7) te su se od „velikih” socioloških teorija iz sredine 20. stoljeća razlikovale upravo prema svojoj utemeljenosti u sustavno analiziranim podacima (ibid.). Ager i Strang (2004, 2008), na osnovi dostupne literature i provođenjem kvalitativnih istraživanja na primjeru izbjeglica u Velikoj Britaniji, dolaze, dakle,

³⁸ Intersekcionalnost se definira kao „svojstvo ljudskog identiteta da se sastoji od međusobno povezanih različitih dimenzija, razina i aspekata” (Barbard 2010, prema Hrvatskom strukovnom nazivlju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, <http://struna.ihjj.hr/>).

do deset područja identificiranih ključnima za integraciju izbjeglica i raspoređuju ih u četiri grupe. Prvu su grupu nazvali „markeri i sredstva“ i u njih ubrojili: zapošljavanje, smještaj, obrazovanje i zdravstvo (Ager i Strang 2004: 3). Ova područja su općeprihvaćena kao ključni faktori integracijskog procesa. Označena su kao „markeri“ jer je uspjeh u njima znak pozitivnih integracijskih rezultata, te kao „sredstva“ jer će uspješnost na tim područjima vjerojatno pomoći i širem integracijskom procesu u kojem sudjeluju izbjeglice. Drugu grupu područja ili indikatora važnih za integraciju nazvali su „društvene veze“ (eng. *connections*) i ona obuhvaća: „društvene spone“ (engl. *bonds*), „društvene mostove“ (engl. *bridges*) i „društvene povezanosti“ (engl. *links*). Ova grupa naglašava važnost društvenih odnosa za razumijevanje integracijskog procesa te objašnjava što integracija predstavlja za ljude koji je žive. Društvene spone označavaju veze unutar zajednice definirane kroz etnički, nacionalni ili vjerski identitet; društveni mostovi označavaju veze s članovima drugih zajednica, dok društvene povezanosti označavaju veze s institucijama, uključujući službe državne i lokalnih vlasti (ibid.: 4). Treća grupa područja važnih za integraciju, budući da se radi o onima koji pomažu u integraciji, nazvana je facilitatorima i uključuje dva područja: jezik i znanje o kulturi te sigurnost i stabilnost. Četvrta je grupa nazvana „temelj“ i sadrži samo jedno područje: prava i državljanstvo, koje čini osnovu na kojoj se zasnivaju očekivanja od integracije i obaveze prema tom procesu. Teorijski okvir Agera i Strang bio je podložan i kritici, a jedna od njih je bila ta da ne uključuje rekreacijski sport kao sredstvo i marker integracije (Spaaij 2012). Tek 2019. godine teorijskom se okviru integracije dodaju slobodne aktivnosti (koje uključuju sport), i to unutar područja „markeri i sredstva“, dakle područja koje je ključno za integraciju (Ndofor-Tah et al. 2019). Autori tog novog teorijskog okvira tvrde da „slobodne aktivnosti mogu pomoći pojedincima naučiti više o kulturi zemlje ili lokalnog područja te im mogu pružiti prilike za uspostavljanje socijalnih veza, prakticiranje jezičnih vještina i poboljšanje sveopćeg zdravlja i dobrobiti pojedinca“ (ibid.: 38).

Do sada su znanstvenici istraživali i različite aspekte integracije izbjeglica kroz sport, uključujući: iskustva društvene uključenosti tražitelja azila kroz sudjelovanje u izbjegličkim nogometnim timovima (Dukic, McDonald & Spaaij, 2017), vezu sporta s dobrobiti izbjeglica i osjećanjima pripadnosti u prihvatilištu za tražitelje azila (Waardenburg et al. 2018), ulogu sportskih klubova (Stura 2019) i voditelja klubova (Flensner, Korp i Lindgren 2020) u facilitiranju integracije. Doidge, Keech i Sandri (2020) naglašavaju važnost aktivnog pristupa sportskih trenera, volontera i menadžera u integraciji izbjeglica, fokusa na

zabavu i socijalnu interakciju, osim na sportske vještine, te stvaranje sigurnog okruženja, u kojima se izbjeglice osjećaju dobrodošle.

Iako su Spaaij et al. (2019) naglasili već nužnost odmaka od eurocentričnog pristupa istraživanjima na razmeđu sporta i izbjeglica, istaknut ću još jedno obilježje do sada provedenih istraživanja u Europi: svi se oni provode u ekonomski bogatijim zemljama te dimenzija integracije koja je prisutna u zemljama kao što je Hrvatska ondje nije prisutna. To je ono što sam nazvala egzistencijalnom dimenzijom (vidi Jurković 2021: 199), uz koju se veže činjenica da, zbog nedovoljnih mogućnosti za ostvarenje „normalnog“ života (pronalaska posla koji bi bio dovoljno plaćen da pokrije sve potrebe i životne troškove pojedinca ili obitelji), izbjeglice nerado biraju opciju ostanka u Hrvatskoj. No, ova je studija obuhvatila one koji su nakon dobivenog azila ostali u njoj i, premda se njihova kazivanja ne referiraju na takve, egzistencijalne, okolnosti koje su ključne za njihovu integraciju, kod analiziranja i razmišljanja o saznanjima do kojih su istraživanja dovela važno je uzeti u obzir i tu komponentu.

U istraživanju na kojemu se temelji ova studija potvrđeno je da su društvene veze koje u sportu izbjeglice stvaraju s drugima iz lokalne zajednice ključne za shvaćanje integrativne uloge sporta. Dobrobit koja proizlazi iz tjelesne aktivnosti nije bila posebno naglašena u intervjuima, no nju se može uočiti već samo u jednoj izjavi kazivača izbjeglice da je u izbjeglištvu lakše i brže trčao od drugih jer je prije toga trenirao nogomet. Dobrobit sporta za zdravlje, uostalom, prepoznata je za svakoga tko se njime bavi, no ne nalaze se svi u poziciji izbjeglice i zato je važnost sporta za njih upravo u toj komponenti društvenih veza: stvaranju novih prijatelja, nove obitelji, ali i stvaranju novog prostora djelovanja i pomaganja drugima koji su u istoj poziciji – onih koji su u društvo primitka došli kao izbjeglice (što je pokazao aktivizam igrača nogometa porijeklom iz Afganistana). Prema kvalitativnoj građi dobivenoj istraživanjem zaključuje se i da su sportski kolektivi dobri primjeri provedbe društvene, kulturne, interakcijske i identifikacijske integracije azilanata (usp. Penninx i Garcés-Mascareñas 2016). Sudjelovanje u kriket klubu i u NK Zagrebu 041 za dvojicu je kazivača značilo pronalazak „nove obitelji“, dok su drugi kazivači takve identifikacijske dimenzije ostvarivali negdje drugdje (kazivač trener u NK Utrini) ili ih nisu ostvarivali (kazivač iz Afganistana). Za jednoga od kazivača (azilanta) nogometni turniri koje je navijačka udruga igrala s tražiteljima azila bili su ključni jer je u tim druženjima uspostavio društvene mostove s „domaćim dečkima“ koje su se pokazale važnima za njegov osjećaj povezanosti s onim što će kasnije postati službeno registrirani nogometni klub, a on njegovim igračem. Ta povezanost koju on opisuje da

je jednaka obiteljskoj, događala se na interakcijskoj i identifikacijskoj razini njegove integracije. S druge strane, trener Kluba je takvu, gotovo obiteljsku povezanost, postigao u drugom nogometnom klubu jer je tamo osjetio da ga vole i da ga poštuju kao ljudsko biće, a ne kao tražitelja azila. Osim toga, svojom dimenzijom društvenog povezivanja, sport može izbjeglici omogućiti i ostvarenje ekonomske integracije (ibid.), kako je svjedočio igrač kriketa koji je u Grčkoj, preko poznanika s kriketa, dobio posao.

Nadalje, u ovoj knjizi predstavljeni slučajevi značenja sporta za izbjeglice koje se nalaze u Hrvatskoj pokazali su i da je interakcija (usp. Grbić Jakopović 2014: 30, Jurković i Rajković Iveta 2018) prva stepenica ka integraciji, odnosno da bez interakcije, koja se kroz sport postiže između sudionika i koja potom služi za nadogradnju odnosa među njima (onih koji su u nekom društvu „domaći“ i onih koji su našli utočište u tom, za njih novom i nepoznatom društvu), nema uspješne integracije u društvo. Ta obostranost integracije znači i podrazumijeva da svatko svakoga mora prvenstveno biti spreman čuti, potom razumjeti i sukladno tome djelovati. O tome kako tu obostranost shvaćaju kazivači, zorno govore njihove izjave (prva je kazivača koji je dobio azil, a druga je kazivača rođenoga u Zagrebu):

„Ako ne živim ovdje i ne osjećam probleme ljudi koji ovdje žive, nisam iskren prema ljudima, nisam iskren prema sebi. To je više od onoga što ljudi misle. Ako negdje živiš, pokušaj biti s tim društvom, radi ono što oni rade, osjeti njihovu patnju i njihovu radost - to znači biti integriran... Kako možeš reći: želim ovo i ovo od hrvatske vlade, a nikad ne gledaš kako ljudi u Hrvatskoj žive?“
„Većina dečki se ponašala prema njima kao da je došao bilo tko, neki domaći dečko. Tak' se gledalo na to. Nit' si se ulizivao, nit' si ga zezao na način da ga spuštaš. U svemu su se osjećali dobrodošli... To je u stvari to. A ne ono da ja kažem: 'on je došao tu, ja ga furam za ručicu, evo ti moj krevet'. Ne, to nije to. I vi morate dati nešto od sebe i mi. Na naš trening može doći tkogod. Dolazili su likovi koji su žešće tarabe, ali igrali su s nama.“

Obostranost ili dvosmjernost integracije, koja je uvrštena i u relevantne dokumente Europske komisije (usp. Penninx i Garcés-Mascareñas 2016), treba biti fokusirana na svaku osobu posebno od koje se integracija očekuje (a ne na apstraktni pojam izbjeglice), ne zaboravljajući pri tome da „kada u nekome uporno želite vidjeti tražitelja azila, onda ga stavljate u drugu klasu“, kako je rekao jedan od kazivača. Osim toga, potrebno je neprestano propitivati pozicije moći s kojih govorimo

o integraciji (Jurković 2018b) jer, parafrazirajući tog istog kazivača, može li „netko tko živi s roditeljima i ima sve što je potrebno“ u potpunosti shvatiti što je integracija?

Predstavljena studija slučaja pokazala je i kako je nogometni klub, koji je na nekim svojim utakmicama okupio i do 200 ljudi, jedna vrlo heterogena zajednica. To je i klub koji se, u cilju koji si je postavio, integraciji izbjeglica, definitivno izdvaja od drugih nogometnih klubova. Dugotrajnost provođenja istraživanja pokazala je dinamiku promjena koje se događaju u takvoj jednoj zajednici koja okuplja ne samo „ljevičare“, već i hrvatske branitelje, kao i one koji se ne žele svrstavati „lijevo“ ili „desno“. Istraživanje je pokazalo i da su uz Klub povezani višestruki identiteti (pri čemu je identitet shvaćen kao istovremeno individualni osjećaj i osjećaj pripadnosti zajednici, usp. Grbić Jakopović 2014: 39) koji su u pozadini razloga zbog kojih se ljudi učlanjuju ili prate rad Kluba i dolaze na nogometne utakmice: identitet nogometnog navijača, identitet ultrasa, identitet člana sportske udruge koja se zalaže za određene vrijednosti, identitet simpatizera takvog jednog, „drugačijeg“ nogometnog kluba, identitet nogometnog igrača, identitet trenera. Osim toga, neki od članova Kluba, prema riječima kazivača trenera, htjeli su njemu, kao nekome tko je dobio azil u Hrvatskoj, pripisati oznaku „identiteta Kluba“, što on nije htio prihvatiti, smatrajući da svi trebaju biti jednaki. Takvo njegovo razmišljanje je, uostalom, bliže direktnodemokratskom načelu kojim se željelo upravljati Klubom, u kojem je svaki član ravnopravan u radu i donošenju odluka. Tako se NK Zagreb 041 pokazao mjestom isprepletanja različitih identiteta, kao i različitih shvaćanja identiteta pa čak i odbijanja identiteta. Klub ima i više značenja: jedno je značenje koje mu je pripisao kazivač trener koji je Klub prihvatio prvenstveno kao prostor profesionalnog djelovanja, gdje će pokazati svoje znanje i iskustvo o nogometu; drugo je značenje obitelji koje je Klub imao za kazivača igrača; treće je značenje ono koji su neki članovi Kluba za njega pretpostavljali: mjesta otvorenog tražiteljima azila i azilantima i njihovoj integraciji u društvo; četvrto je značenje Kluba kao prostora za igranje seoskog nogometa; dok je još jedno značenje ono koje je mladića iz Afganistana odbilo pridružiti se Klubu: kluba za koji ne igra puno vrlo mladih igrača i kojemu se nije mogao priključiti onda kada je htio.

Odgovor na pitanje kako uključiti izbjeglice u nogometni klub na način da to doprinosi njihovoj lakšoj integraciji u društvo primitka nije jasno dobiven kao rezultat istraživanja. Do kraja istraživanja u Klubu više nije bilo ni igrača izbjeglica ni izbjeglica kao navijača. No, prvi korak ka ponovnom angažmanu Kluba u integraciji izbjeglica bio bi uključiti bivšeg trenera i čuti njegovo mišljenje o tome, a potom i

usvojiti saznanja koja on ima jer se ona temelje ne samo na njegovim vlastitim iskustvima integracije u hrvatsko društvo, već i na radu s tražiteljima azila kojima je prethodno bio trener nogometa.

No, ipak, studija slučaja o NK Zagrebu 041 pokazala je da na uspješnost integrativne funkcije sporta utječe poklapanje motivacije onih koji već žive u društvu primitka s motivacijom onih koji su došli u to društvo: kazivač navijač (ujedno i „domaći“ igrač utakmica s tražiteljima azila) izjavio je da su igrali nogomet s azilantima „jer uopće nije bilo bitno tko je šta nego je bitna bila samo igra“, što je u skladu s onim što je kazivač trener izjavio: da se u nogometu nisu osjećali kao tražitelji azila već samo kao igrači. Takva atmosfera bila je istovjetna onoj koja je utjecala na odluku trenera da, premda ne poznaje dobro hrvatski jezik, počne trenirati djecu jer mu je predsjednik nogometnog kluba rekao da „nogomet priča samo jednim jezikom“. U tom su ga klubu prihvatili iz „čiste ljubavi“, poštujući ga kao ljudsko biće, a ne kao tražitelja azila. Takvo je prihvaćanje treći kazivač, igrač, našao u NK Zagrebu 041 izjavivši da je u Klubu pronašao ljudsku toplinu, zajedništvo i ljubav koji su mu omogućili da se osjeća „svojim“ i zbog toga se osjećao prihvaćen, bez obzira na rasu, religiju, dob ili rod. Isto je osjetio i igrač kriketa igrajući za jedini zagrebački kriket klub: „Ti me ljudi tretiraju kao brata, znaš. Vole me, grle me, poput obitelji su mi. Svi me vole, poštuju me, baš kao obitelj su mi“.

Na kraju, prisjećajući se uvodnoga dijela knjige i transfera izbjeglica iz Austrije i drugih zemalja zapadne Europe u Hrvatsku, premda bez direktne veze sa sportom, shvaćanje što se događalo u Europi od 2016. do 2020. godine nužno je za potpunije shvaćanje života suvremenih izbjeglica u europskim zemljama. Prema De Genovi (2013: 1180-1181), „*deportabilni* ne-državljeni su naširoko i globalno podložni bezbrojnim uvjetima društvene degradacije“, bez obzira jesu li oni „samo ekonomski“ migranti koji traže zaposlenje, ili izbjeglice koje traže azil. De Genova dalje tvrdi da „kriteriji za odobrenje azila imaju tendenciju biti tako strogi, tako potpuno utemeljeni na sumnjama, da je sasvim razumno tvrditi da je ono što režimi azila zaista proizvode je masa navodnih 'lažnih' tražitelja azila [...] Režimi azila nerazmjerno diskvalificiraju tražitelje azila, pretvarajući ih u 'ilegalne' i *deportabilne* migrante“. Svi takvi službeno „neželjeni“ ili „nepoželjni“ ne-građani stigmatizirani su optužbama o oportunističnosti i „nezaslužnosti“ (ibid.). Opisano je predstavljalo realnost za sve kazivača, a i dalje je to realnost za sve koji azil traže u Hrvatskoj ili bilo kojoj drugoj europskoj zemlji. Svako razumijevanje značenja sporta za izbjeglice stoga treba početi od pokušaja shvaćanja životnih okolnosti u kojima se nalaze izbjeglice s kojima sudjelujemo u nekom sportu ili ih u sport želimo

uključiti. Iz te perspektive trebamo donositi zaključke i kada nam jedan od kazivača koji je dobio azil u Hrvatskoj izjavi ovo:

„Kada hodamo, ljudi to vide, naš Hrvatski sokol kriket tim. I vide nas, a ja se osjećam ponosno, kažu mi da sam član hrvatskog kriket tima. I ja se onda osjećam ponosno, i nemam drugu riječ za taj osjećaj. Ljudi te gledaju na način da te poštuju. Osjećam se ponosno kada ljudi vide da igram kriket, igram za Hrvatsku. Osjećam se jak, osjećam se dobro. Bilo mi je teško u životu, ali to je sada prošlo. A ovi ljudi, oni su mi pružili dobrodošlicu kao da smo obitelj... Zahvaljujući kriketu sreo sam sve te ljude i oni su mi sada poput obitelji... To me je ojačalo, dalo mi pouzdanje, daje mi energiju, pozitivnu energiju, znaš...”